

УДК 371.14

DOI <https://doi.org/10.32840/1992-5786.2020.72-2.24>**О. В. Старостіна**кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри іноземних мов професійного спілкування
Міжнародного гуманітарного університету

ДОСВІД ПІДВИЩЕННЯ КВАЛІФІКАЦІЇ ВИКЛАДАЧІВ ВИЩОЇ ШКОЛИ В УКРАЇНІ

У статті розглянуто досвід підвищення кваліфікації викладачів вищої школи в Україні. З'ясовано, що в Україні викладачі вищої школи можуть підвищувати свою кваліфікацію, використовуючи різні форми і види. Зокрема, формами підвищення кваліфікації можуть виступати інституційна, дуальна, безпосередньо на робочому місці тощо, причому зазначені форми можуть поєднуватись між собою. Також виявлено, що основними видами підвищення кваліфікації у викладачів вищів в Україні є участь у практикумах, семінарах, вебінарах, тренінгах, майстер-класах, стажування. Вітчизняні викладачі мають право самостійно вибирати для себе конкретні види, форми, напрями підвищення кваліфікації та суб'єктів, що надають такі послуги. Констатовано, що підвищення кваліфікації відбувається відповідно до річних планів певного закладу освіти, проте викладачі вищів також мають змогу підвищувати кваліфікацію і поза межами річних планів підвищення кваліфікації. Виявлено, що поширеною формою підвищення кваліфікації викладача вищого навчального закладу в Україні є стажування в інших вишах. Загалом стажування викладачів вищів може відбуватися в закладах освіти, організаціях, установах та на підприємствах. Також констатовано, що в Україні поширене підвищення кваліфікації шляхом самоосвіти. Зроблено висновок щодо необхідності подальшого розширення застосування організованих форм підвищення кваліфікації викладачів вищів, зокрема на загальнодержавному рівні. Загалом викладачі вищої школи підвищують власну кваліфікацію не менше ніж один раз на п'ять років. При цьому обсяг підвищення кваліфікації за останні 5 років не може бути меншим ніж 6 кредитів Європейської кредитної трансферно-накопичувальної системи. Вчені ради вищих навчальних закладів власноруч визначають організаційні питання щодо планування й організації підвищення кваліфікації викладачів, що працюють у цих закладах за основним місцем роботи. Результати щодо підвищення кваліфікації беруться до уваги в процесі проведення атестації викладачів, а також обрання на посаду за конкурсом або укладення трудового договору. Підсумовано, що в умовах трансформаційних процесів у вищій освіті України, що тривають, вагомим для підвищення професіоналізму викладачів вищої школи могло б бути короткотермінове стажування у провідних європейських та світових університетах.

Ключові слова: вища школа, викладачі, кваліфікація, стажування, самоосвіта, обмін досвідом, суб'єкти підвищення кваліфікації.

Постановка проблеми. Пріоритетним напрямом розвитку вищої освіти в нашій країні є питання покращення її якості. Це своєю чергою потребує регулярного підвищення кваліфікації викладачів вищої школи.

Кожен викладач ВНЗ – це особистість всередині професорсько-викладацького колективу, що виконує різні науково-педагогічні завдання. Він здійснює підготовку кадрів вищої кваліфікації, розробляючи, передаючи та поширюючи знання, навички та вміння.

Сучасні вимоги до вищої освіти зумовлюють необхідність вивчення й удосконалення організації, змісту, структури, методів та форм підвищення кваліфікації викладачів вищів в Україні. Підвищення кваліфікації і стажування викладачів українських вищів мають вирішувати нагальну проблему задоволення освітніх та професійних потреб викладачів ВНЗ, що має зв'язок не тільки з оновленням та поглибленням знань із предме-

тів, а й із покращенням педагогічної майстерності, оволодінням сучасними педагогічними технологіями. Причому в контексті швидких змін у сучасному житті важливою потребою є постійна освіта особистості викладача упродовж всього життя.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Питання покращення кваліфікації викладачів знайшли відображення в різних наукових студіях останніх років, у зв'язку з чим можна згадати публікації Г. Андрес, Л. Чухрай [1], В. Гладуш [2], Т. Горохівської [3], Н. Шварпа, Л. Калашнікової [4], О. Щербини [5] та ін.

Проте питання підвищення кваліфікації власне викладачів вищої школи висвітлені неповною мірою. Здебільшого в публікаціях авторами висвітлюються лише окремі аспекти цього багатогранного процесу або ж стосовно до викладачів певного профілю чи певного навчального закладу.

Зазначене зумовлює актуальність подальших досліджень поточного стану і перспектив підви-

щення кваліфікації викладачів вищої школи в нашій країні.

Метою статті є вивчення досвіду підвищення кваліфікації викладачів вищої школи в Україні.

Виклад основного матеріалу. Викладачі вищої школи в Україні мають обов'язок регулярно підвищувати власну кваліфікацію та покращувати свій професійний розвиток відповідно до політики держави в галузі забезпечення якості освітнього процесу. Кваліфікація викладачів вищої школи може підвищуватись як в Україні, так і за кордоном (але за винятком країн, що зараховані ВР України до переліку держав-агресорів чи держав-окупантів).

В Україні викладачі вищої школи можуть підвищувати власну кваліфікацію, використовуючи різні форми і види. Формами підвищення кваліфікації можуть виступати інституційна (очна, заочна, мережева, дистанційна), дуальна, безпосередньо на робочому місці та ін. Зазначені форми можуть поєднуватись між собою. Основними видами підвищення кваліфікації у викладачів вишів в Україні є: навчання відповідно до програми підвищення кваліфікації, зокрема участь у практикумах, семінарах, вебінарах, тренінгах, майстер-класах тощо, стажування. Викладачі мають право самостійно обирати для себе конкретні види, форми, напрями підвищення кваліфікації та суб'єктів, що надають такі послуги.

Обсяг підвищення кваліфікації викладачів вишів в Україні встановлюється в годинах чи кредитах Європейської кредитної трансферно-накопичувальної системи – ЄКТС, при цьому один кредит ЄКТС дорівнює 30 годинам і обраховується за накопичувальним принципом.

Підвищення кваліфікації відбувається відповідно до річних планів певного закладу освіти. Але викладачі вишів також мають змогу підвищувати кваліфікацію і поза межами річних планів підвищення кваліфікації.

Суб'єктом підвищення кваліфікації (далі – СПК) може виступати заклад освіти, його структурний підрозділ, інша наукова установа, юридична або фізична особа, зокрема і фізична особа-підприємець (ФОП), що здійснює освітню діяльність у галузі підвищення кваліфікації викладачів вишів. Таким чином, викладачі вищої школи в Україні можуть підвищувати власну кваліфікацію, користуючись послугами різних СПК.

Програма з підвищення кваліфікації викладачів вишів затверджується СПК. Вона містить дані щодо її розробників, назву, цілі, напрями, зміст, тривалість (обсяг) у годинах чи кредитах ЄКТС, а також форми підвищення кваліфікації, список компетентностей, які буде вдосконалено чи набуто (фахові, загальні тощо). Така програма також може включати таку інформацію: розподіл часу за окремими видами діяльності (самостійна, контрольна,

практична, аудиторна робота, консультація тощо); перелік осіб, що реалізують цю програму (рівень освіти, науковий ступінь та вчене звання, категорія, місце і досвід роботи та ін.); терміни реалізації програми; місце реалізації програми (відповідно до місцезнаходження СПК чи замовника); очікувані результати навчання; вартість (якщо підвищення кваліфікації платне) або ж відмітка про безоплатний характер послуги; графік підвищення кваліфікації; мінімальна та максимальна кількість осіб у групі; академічні, професійні здобутки за результатами реалізації програми; можливості подальшої підтримки або супроводу; додаткові послуги (це може бути, наприклад, забезпечення трансферу, проживання, харчування); документ, що надаватиметься за підсумками підвищення кваліфікації тощо.

Обсяг програми підвищення кваліфікації викладачів вишів визначається у годинах без урахування самостійної роботи або ж у кредитах ЄКТС з урахуванням самостійної роботи.

СПК викладачів вишів розробляють програми, використовуючи типові програми підвищення кваліфікації, схвалені МОН. Вони забезпечують доступність та відкритість інформації щодо кожної власної програми підвищення кваліфікації, оприлюднюючи їх на своїх вебсторінках.

Стажування як форма підвищення кваліфікації викладачів вишів здійснюється відповідно до індивідуальної програми, яка розробляється та схвалюється СПК. Така програма містить інформацію щодо обсягу (тривалості) та очікуваних результатів навчання, а також й іншу інформацію, яка стосується проходження стажування викладачем вищої школи. Між вищим навчальним закладом, викладачі якого підвищують кваліфікацію, й СПК складається договір.

Стажування викладачів вишів може відбуватися в закладах освіти, організаціях, установах та на підприємствах. Зокрема, воно може здійснюватися безпосередньо в закладі освіти, де працює викладач, а може відбуватись в іншому закладі освіти чи науковій установі. Для проходження такого стажування призначається науковий керівник, що числиться в штаті у СПК, має відповідне вчене звання та науковий ступінь і не менше ніж 10 років досвіду роботи за профілем. Стажування викладачів вишів в інших СПК може відбуватися за керівництва працівника, що має відповідну кваліфікацію й досвід роботи. Кожен день стажування оцінюють як шість годин чи 0,2 кредиту ЄКТС.

За результатами підвищення кваліфікації викладачем вищої школи видається довідка про підвищення кваліфікації. Перелік документів щодо підвищення кваліфікації розміщується на вебсторінці СПК протягом 15 днів після завершення їх видачі. У такому документі зазначаються: назва СПК; тема, напрям, обсяг підвищення кваліфікації

в годинах чи кредитах ЄКТС; ПІБ особи, що підвищувала кваліфікацію; перелік досягнутих результатів; дата видачі й обліковий номер документа; посада, ПІБ особи, що уклала такий документ.

Викладачі вищої школи підвищують власну кваліфікацію не менше ніж один раз на п'ять років. При цьому обсяг підвищення кваліфікації за останні 5 років не може бути меншим ніж 6 кредитів ЄКТС.

Вчені ради ВНЗ власноруч визначають організаційні питання щодо планування й організації підвищення кваліфікації викладачів, що працюють у цих закладах за основним місцем роботи. Результати щодо підвищення кваліфікації беруться до уваги під час проведення атестації викладачів ВНЗ, а також обрання на посаду за конкурсом або укладення трудового договору.

Керівництво ВНЗ або окремого структурного підрозділу, а також завідувачі аспірантури, докторантури, які вперше призначені на посаду, підвищують кваліфікацію протягом перших двох років від початку роботи. Тривалість такого підвищення визначається вченою радою ВНЗ.

Викладачі вищої школи можуть підвищувати кваліфікацію в освітньому закладі за місцем роботи. У такому разі визнання результатів вченою радою не потрібне. Підвищення кваліфікації у СПК, що мають відповідну ліцензію чи здійснюють освітню діяльність відповідно до акредитованої освітньої програми, також не потребують надалі окремого підтвердження чи визнання. Результати підвищення кваліфікації викладачів вищої школи з використанням інших способів мають визнаватися окремим рішенням вченої ради. Для цього викладач протягом 30 днів після завершення підвищення кваліфікації надає до вченої ради ВНЗ документ, що засвідчує підвищення кваліфікації та клопотання щодо визнання результатів.

Якщо підвищення кваліфікації відбувалося шляхом самоосвіти, викладач замість документа про підвищення кваліфікації представляє звіт щодо результатів підвищення кваліфікації, наприклад, результати персональної розробки електронного освітнього ресурсу, оприлюднені на вебсторінці ВНЗ, електронне портфоліо тощо. Більш конкретну форму звіту встановлює заклад освіти. Звіт протягом місяця розглядають на засіданні вченої ради ВНЗ чи його структурних підрозділів.

Перед тим, як признати результати підвищення кваліфікації, члени вченої ради заслуховують повідомлення викладача про виконання програми підвищення кваліфікації та приймає рішення щодо визнання чи невизнання підвищення кваліфікації. У разі невизнання результатів вчена рада ВНЗ може висловити рекомендації викладачу щодо необхідності повторно підвищити кваліфікацію з використанням інших СПК.

Результатом підвищення кваліфікації викладачів ВНЗ у СПК є присвоєння професійних чи освітніх кваліфікацій. Участь у програмах академічної мобільності, самоосвіта, наукове стажування, здобуття наукового ступеня, другої вищої освіти також можуть визнаватися як підвищення кваліфікації. Кількісна оцінка підвищення кваліфікації викладачів вишів визначається вченими радами ВНЗ.

Участь викладачів ВНЗ у програмах академічної мобільності на засадах, що визначені в законах України «Про освіту» [6], «Про вищу освіту» [7], Положенні про порядок реалізації права на академічну мобільність [8], Порядку підвищення кваліфікації педагогічних і науково-педагогічних працівників [9] та в інших законодавчих актах, визнається вченими радами ВНЗ як підвищення кваліфікації. Обсяг підвищення кваліфікації способом участі викладача ВНЗ у програмах академічної мобільності зараховується в межах визнаних результатів навчання, але не більше ніж 30 годин чи один кредит ЄКТС щорічно.

Наукове стажування викладачів ВНЗ, що відбувалося відповідно до ст. 34 Закону України «Про наукову і науково-технічну діяльність» [10], може визнаватися вченими радами як підвищення кваліфікації працівників. При цьому один тиждень подібного стажування зараховують як підвищення кваліфікації обсягом 30 годин чи один кредит ЄКТС.

Загалом до найпоширеніших форм підвищення кваліфікації у вигляді самоосвіти належать: науково-дослідницька діяльність за певним науковим напрямом; робота з науковою, фаховою, методичною та навчальною літературою; підготовка монографій, посібників, підручників, методичних вказівок; підготовка до лекційних і практичних занять, розробка навчальних сценаріїв; впровадження сучасних педагогічних та освітніх технологій; підготовка і практична апробація нових методик проведення занять; набуття нових фахових знань. Серед наявних індивідуальних форм самоосвіти перевага надається підготовці авторських методичних розробок і програм, презентації набутого досвіду роботи, науковим публікаціям, видавничій діяльності, наставництву, експертній роботі, підготовці тез доповідей та виступів під час наукових конференцій, самотренуванню, підвищенню загального рівня педагогічної культури та ін.

Результати самоосвіти викладачів ВНЗ можуть визнаватися вченими радами закладів як підвищення їхньої кваліфікації. Обсяг підвищення кваліфікації шляхом самоосвіти зараховується відповідно до визнаних результатів навчання, але у межах 30 годин чи одного кредиту ЄКТС щороку.

Отримання диплому про вищу освіту за іншим фахом у межах професійної діяльності чи здо-

буття наукового ступеня також визнається як підвищення кваліфікації. Кількісно обсяг підвищення кваліфікації цим шляхом зараховується відповідно до встановлених обсягів освітньо-професійної програми в годинах чи кредитах ЄКТС, за виключенням вже визнаних (зарахованих раніше) результатів навчання на попередньо здобутих рівнях освіти.

Підвищення кваліфікації викладачів ВНЗ в Україні фінансується коштами державного й місцевих бюджетів, фізичних та юридичних осіб, а також за рахунок доходів ВНЗ.

Також дозволене самостійне фінансування підвищення кваліфікації. Воно здійснюється науково-педагогічними працівниками ВНЗ, що підвищують кваліфікацію за межами планів підвищення кваліфікації, іншими особами, що працюють у ВНЗ за сумісництвом. На час підвищення кваліфікації в обсягах, передбачених законодавством, за науково-педагогічними працівниками зберігаються заробітна плата та місце роботи. Витрати, які пов'язані з підвищенням кваліфікації, відшкодовують викладачу ВНЗ у законодавчо визначеному порядку.

Варто окремо зазначити, що нині набувають дедалі більшої популярності програми підвищення кваліфікації викладачів ВНЗ із використанням інформаційних технологій. З огляду на сучасні можливості дистанційних технологій розширюються можливості для підвищення професійного рівня кожного викладача. Такі технології стають дедалі різноманітнішими, а підвищення кваліфікації може мати різні форми.

Сучасним педагогам вищої школи варто, наприклад, володіти базовими навичками адміністрування сайту кафедри, додавання сторінок, записів, матеріалів мультимедіа, презентацій, дистанційних лекцій, тестів, проведення опитувань та ін. Важливо також вміти отримати зворотний зв'язок від тих, хто навчається дистанційно, з метою аналізу їхніх освітніх потреб. Це можна здійснювати за допомогою додаткових сервісів, таких як Google форми, Google Analytics, опитування, анкетування. Важливими є вміння створити канал на YouTube, плейлисти, розмістити відеолекції, створити та адмініструвати групу у Facebook, навички роботи з графічними зображеннями, аудіо- та відеоматеріалами.

Для підвищення мотивації викладачів ВНЗ у створенні сучасних освітніх матеріалів доцільним є їх додаткове навчання захисту власних авторських прав на освітні розробки, зокрема порядку оформлення авторських свідоцтв.

Проведення підвищення кваліфікації викладачів ВНЗ можливе як за допомогою використання системи керування навчанням (наприклад Moodle), так і шляхом використання закритих груп у Facebook, де можуть бути розміщені учбові лек-

ції, здійснюватись обмін учбовим матеріалом, можливе спілкування педагогів та їх тренерів, що позитивно вплине на підсилення мотивації та якість набутих знань.

Висновки і пропозиції. Поширеною формою підвищення кваліфікації викладача ВНЗ в Україні є стажування в інших вишах. Проте таке стажування нерідко має формальний характер: викладач створює індивідуальний план, затверджує його та отримує довідку, що підтверджує завершення програми стажування та успішне підвищення кваліфікації. Але фактично вагомих змін у фахових чи методичних навичках у цього викладача не відбувається. Також в Україні поширене підвищення кваліфікації шляхом самоосвіти. Викладачі вищої школи самостійно отримують нові фахові знання завдяки опрацюванню наукової літератури, підготовці публікацій, виступам на конференціях, розробці методичного забезпечення освітніх дисциплін, удосконаленню власних навичок із педагогіки вищої школи. Проте самоосвіта не може замінити належним чином організоване підвищення кваліфікації, важливою складовою частиною якого є покращення психолого-педагогічної підготовки, опанування нових технологій навчання, оволодіння прийомами та методами професійної педагогічної діяльності, посилення рівня мережевої та комп'ютерної грамотності. Тому необхідне подальше розширення застосування організованих форм підвищення кваліфікації викладачів ВНЗ, у тому числі на загальнодержавному рівні.

В умовах тривалих трансформаційних процесів у вищій освіті України вагомим для підвищення професіоналізму викладачів ВНЗ могло б бути короткотермінове стажування у провідних європейських та світових університетах. Таке стажування надало б поштовх взаємному обміну науковими ідеями, досвідом роботи, дослідницькими методами, а також сприяло б підвищенню мобільності викладачів. Це могло б збагатити індивідуальний досвід вітчизняних викладачів, дало б їм змогу більше дізнаватися про сучасні освітні практики, розширити власні контакти з колегами, покращити знання іноземних мов. Як наслідок, це призвело б до збільшення їх конкурентоспроможності на ринку освіти. Отже, підвищення кваліфікації у формі закордонного стажування могло б бути найбільш результативним та оптимальним щодо розвитку освітньої майстерності викладачів ВНЗ України в сучасних умовах.

Ця стаття не вичерпує усіх аспектів розглядуваної проблеми. Перспективами подальших досліджень у цьому напрямі є вивчення можливості імплементації досвіду підвищення кваліфікації Великої Британії у практику вітчизняних вищих навчальних закладів.

Список використаної літератури:

1. Андрес Г., Чухрай Л. Стажування як спосіб підвищення наукової кваліфікації та академічної мобільності викладачів. *Вісник Київського національного університету культури і мистецтв. Серія: Музеєзнавство і пам'яткознавство*. 2019. Т. 2, № 1. С. 78–80.
2. Гладуш В.А. Тенденції розвитку форм підвищення кваліфікації педагогічних кадрів в Україні. *Вісник післядипломної освіти. Серія: Педагогічні науки*. 2019. Вип. 9. С. 10–31.
3. Горохівська Т.М. Зарубіжний досвід підвищення кваліфікації викладачів вищої школи як форми розвитку їх професійно-педагогічної компетентності. *Науковий вісник Львівської академії. Серія: Педагогічні науки*. 2019. Вип. 5. С. 276–280.
4. Шварп Н.В., Калашнікова Л.М. Формування професійної поведінки викладачів закладів вищої освіти непедагогічного профілю у системі підвищення кваліфікації фахівців. *Педагогіка та психологія*. 2018. Вип. 59. С. 230–243.
5. Щербина О.А. Проектування електронних освітніх ресурсів для відкритих систем підвищення кваліфікації викладачів університету : монографія. Київ : Компринт, 2018. 299 с.
6. Про освіту : Закон України від 05.09.2017 р. № 2145-VIII. *База даних «Законодавство України»*. ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19> (дата звернення: 21.08.2020).
7. Про вищу освіту : Закон України від 01.07.2014 р. № 1556-VII. *База даних «Законодавство України»*. ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18> (дата звернення: 21.08.2020).
8. Положення про порядок реалізації права на академічну мобільність : Постанова Кабінету Міністрів України від 12 серпня 2015 р. № 579. *Урядовий портал: Єдиний вебпортал органів виконавчої влади України*. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npras/248409199> (дата звернення: 21.08.2020).
9. Порядок підвищення кваліфікації педагогічних і науково-педагогічних працівників : Постанова Кабінету Міністрів України від 21 серпня 2019 р. № 800. *База даних «Законодавство України»*. ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/800-2019-п#n10> (дата звернення: 21.08.2020).
10. Про наукову і науково-технічну діяльність : Закон України від 26.11.2015 р. № 848-VIII. *База даних «Законодавство України»*. ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/848-19> (дата звернення: 22.08.2020).

Starostina O. Experience of the further training of the lecturers of higher education institutions in Ukraine

The article considers the experience of the further training of the lecturers of higher education institutions in Ukraine. It is found that it can be realized with the help of various forms and types. In particular, according to the forms, the further training can be institutional, dual, occupational etc., the forms mentioned can be combined. The main types of the further training of the lecturers in higher education institutions of Ukraine is participation in workshops, seminars, webinars, practical courses, master classes, internships. The domestic lecturers have the right to choose certain forms, types, directions of further training and subjects of the service's provision independently. It is determined that the process is performed according to the annual plan of the educational institution, but the lecturers of higher education institutions can undergo training over and above the plans. It is identified that internship in another higher educational institution is the accepted form of further training. As a matter of fact, the internship of the lecturers of higher education institutions can be performed in the educational institutions, organizations and at the enterprises. Self-education is also experienced as the further training. It is concluded on the necessity of further expansion of the organized forms of further training for the lecturers of higher education institution on the state level. Substantially, the lecturers undergo further training minimum once in a five-year period. However, the volume of further training for the previous 5 years should be no less than 6 credits according to the European Credit Transfer and Accumulation System. The Academic Councils of the higher education institutions the objectives of planning and organization of further training for the lecturers primary affiliated in certain higher education institution. The results of further training are taken into account when evaluating the lecturers and electing to the position on the competitive basis or executing employment agreement. In summary, the short-term internship in leading universities in Europe and around the world can be substantive for developing qualification of lecturers in the context of transformational processes in the sector of higher education of Ukraine.

Key words: higher educational institution, lecturers, qualification, internship, self-education, experience exchange, subjects of further training.